

(Leipzig 1914), daha sonra Nâsirüddin el-Esed (Kahire 1381/1962) ve İbrâhîm es-Sâmerrâî – Ahmed Matlûb (Bağdad 1381/1962) tarafından yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kays b. Hatîm, *Dîvân* (nşr. Nâsirüddin el-Esed), Beyrut 1387/1967, s. 41-52; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 9-31; Cumahî, *Fuḥûlû's-şu'arâ'*, I, 228-231; Muhammed b. Habîb, *Es-mâ'ü'l-muḡtâlîn* (nşr. M. Abdüsselâm Hârûn), Kahire 1954, II, 274; Ebû Abdullah el-Yezîdî, *el-Emâli*, Haydarâbâd 1367, s. 79, 100-101; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eḡânî*, Beyrut 1986, III, 3-26; Âmidî, *el-Mü'telif*, s. 321-322; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemhere*, Bulak 1308, s. 123; Şerîf el-Murtazâ, *Emâli'l-Murtazâ* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1373/1954, s. 541; Safedî, *el-Vâfi*, XXIV, 292-294; Brockelmann, *GAL*, I, 28; *Suppl.*, I, 56; T. Kowalski, "Kays b. al-*Khâtîm*", *El²* (İng.), IV, 835-836; T. Bauer, "Qays Ibn al-*Khâtîm*", *Encyclopedia of Arabic Literature*, London 1998, II, 636.

İSMAİL DURMUŞ

KAYS b. MÜLEVVAH

(bk. MECNÛN).

KAYS b. SA'D

(قیس بن سعد)

Ebû'l-Fazl (Ebû Abdillâh Ebû Abdilmelik)
Kays b. Sa'd b. Ubâde
el-Ensârî el-Hazrecî
(ö. 60/680)

Ensarın ileri gelenlerinden
ve Hz. Peygamber'in sancaktarlarından.

Hazrec kabilesinin ileri gelenlerinden Sa'd b. Ubâde'nin oğludur. Küçük yaşta babası tarafından Hz. Peygamber'in hizmetine verildi; on yıl Resûl-i Ekrem'in yanında bulundu ve bütün gazvelere katıldı. Mekke'nin fethi sırasında gelen bir şikâyet üzerine Resûlullah ensarın sancğını babasından alarak ona teslim etti. Hz. Peygamber, Huneyn Gazvesi dönüşü Ci'râne'de ganimetleri dağıttıktan sonra Kays b. Sa'd'ı 400 kişilik bir seriyyenin başında Sudâ' kabilesini İslâm'a davet için Yemen'e göndermek üzere hazırladıysa da kabileden gelen on beş kişilik bir heyet müslüman olduklarını bildirdi (8/629).

Kâdisiye Savaşı'na ve Mısır'ın fethine katılan Kays Hz. Ali hilâfete geçince Mısır valiliğine tayin edildi. Kays, Mısır'a vardktan sonra minbere çıkarak halifenin mektubunu okudu ve halkı biata çağırdı. Aralarında Mesleme b. Muhalled, Muâviye b. Hudeyc ve Büsr b. Ebû Ertât gibi Hz. Osman taraftarı sahâbilerin de bulunduğu

yaklaşık 10.000 kişilik bir grup dışında Mısır'ın her tarafına otoritesini kabul ettirdi. Muhafifler herhangi bir silâhlı eyleme kalkışmayacaklarını ve ona karşı savaşmayacaklarını, taleplerinin sadece siyasi krizle ilgili olduğunu ve kriz sona erinceye kadar kendilerine dokunulmamasını istediler (Taberî, IV, 547-554). Kays b. Sa'd yumuşak bir politika izlemeyi tercih etti ve onlara bir elçi gönderip istedikleri gibi hareket edebileceklerini bildirdi; arkasından da Mesleme b. Muhalled ile bir anlaşma yaparak Mısır'ın haracını topladı. Fakat onun Hiribtâ'da üslenen Hz. Osman taraftarlarına karşı takındığı ılımlı tutum, Muâviye ile Hz. Ali arasındaki hilâfet mücadelesi sırasında sonucunu aleyhine olan bazı gelişmelere sebebiyet verdi ve Hz. Ali onu geri çağırdı.

Mısır'dan döndükten sonra Cemel Vakası'na katılan Kays (İbn Abdülber, III, 218), Hz. Ali tarafından Azerbaycan'a vali tayin edildiyse de yerine Abdullah b. Şebîl el-Ahmesî'yi vekil bırakıp Kûfe'ye geldi ve Sıffîn Savaşı'nda bir kumandan sıfatıyla çarpıştı. Savaşın ardından üstün başarıları gösterdiği için Hz. Ali onu Azerbaycan valiliğinin yanı sıra oradaki Irak ordusunun başkumandanlığına ve yeni ihdas edilen şurtatü'l-hamis teşkilâtının başına getirdi. Kays'ın Hz. Ali'nin yanında katıldığı son savaş Hâricîler'e karşı yapılan Nehrevan Savaşı'dır (38/658). Savaştan önce Hz. Ali onu ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'yi Hâricîler'e nasihatte bulunmak üzere göndermişti.

Hz. Ali'nin şehid edilmesi üzerine (Ramazan 40/Ocak 661) Kays b. Sa'd'ın öncülüğünde Iraklılar'ın halife seçtiği Hz. Hasan. Kays'ın Muâviye konusunda sert bir tutum izleyeceğini düşündüğünden onu Irak ordusu başkumandanlığından alarak yerine Ubeydullah b. Abbas'ı tayin etti. Ubeydullah ise Hz. Hasan'ın hilâfeti Muâviye'ye terkedeceğini anlayarak Kays b. Sa'd'ın da aralarında bulunduğu ordusunu başsız bırakıp Muâviye'nin yanına gitti. Bunun üzerine Iraklılar Kays'ı tekrar başkumandanlığa getirdiler. Muâviye, halifeliği konusunda Hz. Hasan ile Ubeydullah'ın onayını aldıktan sonra güçlü bir orduyla karşısına çıkan Kays b. Sa'd ile uzlaşma yolları aramaya başladı. Ona bir mektupla altında mührü bulunan boş bir kâğıt göndererek şartlarını yazmasını istedi. Kays, Muâviye'nin peşinen kabul ettiği antlaşma metninde kendi can güvenliğinin teminat altına alınmasını ve Hz. Ali taraftarlarının daha önce döktükleri

kanlardan ve kazandıkları mallardan sorumlu tutulmamalarını şart koştu; isteklerinin yerine getirilmesi üzerine ordu-suyla birlikte Muâviye'ye biat etti (Taberî, V, 164).

Kays b. Sa'd daha sonra Medine'ye döndü ve 60 (680) yılında vefatına kadar orada sade bir hayat sürdü. Onun 59'da (679) öldüğü de rivayet edilir. Kays'ın ismi zekâsından dolayı Arap dâhileri arasında zikredilmektedir. Cömertliği hakkında kaynaklarda pek çok rivayet yer almakta, ayrıca Hz. Peygamber'in onunla babası Sa'd'ı bu vasıflarından dolayı övdüğü bilinmektedir (İbn Hacer, III, 249). Hıre halkının kendi liderlerine secde ettiğini gören Kays b. Sa'd'ın Resûl-i Ekrem'in secde edilmeye daha lâyık olduğunu düşünerek bunu kendisine teklif ettiği, onun da Allah'tan başkasına secde edilemeyeceğini belirterek böyle bir hareketi kesin olarak yasakladığı rivayet edilir (Ebû Dâvûd, "Nikâh", 40). Ebû Dâvûd'dan naklen, Hammâd b. Seleme'nin elinde Kays'a ait bir hadis risâlesi bulunduğu ve Hammâd'ın hadisleri ezberinden rivayet ederken bundan başka bir metin bulundurmadağı kaydedilir (Zehebî, VII, 451).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Aḥkâm", 12; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 40; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-Azamî), Beyrut 1970, V, 459-463; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 52-53; Taberî, *Târîḫ* (Ebû'l-Fazl), IV, 547-554; V, 162-164; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuḏât* (Guest), s. 20-23; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), III, 216-223; İbn Asâkir, *Târîḫü Dumaşk* (Amrî), XLIX, 396-434; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, Tahran, ts., IV, 215-216; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, III, 102-112; VII, 451; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 249; Şâmî, *Sübûlû'l-hüdâ*, VI, 322-323; Abdülhalik Bakır, *Hz. Ali Dönemi*, Ankara 1991, s. 88-95; M. Mahmûd Zeytûn, "Kays b. Sa'd", *ME*, XL (1968-69), s. 48-52, 145-147, 651-654, 728-731.

ABDÜLHALİK BAKIR

KAYS b. ZERÎH

(قیس بن ذريح)

Ebû Zeyd Kays b. Zerîh b. Sünne
b. Huzâfer el-Kinânî
(ö. 68/687)

Platonik aşkı terennüm eden
Arap şairi.

4 (625) veya 5 (626) yılında doğdu (Sezgin, II/3, s. 157). Hz. Hüseyin'in sütkardeşi-dir. Dayısı Amr b. Sünne de şairdir. Kinâne kabilesine mensup olan Kays'ın aşireti Medine civarındaki çölde yaşıyor, ailesi ise Medine'de ikamet ediyordu. Kays, bir gün

KAYS b. ZERİH

Kâ'b b. Huzâa kabilesinin yaşadığı bölgeden geçerken su istemek üzere bir çadırın kapısına vardığında karşısına Hubâb el-Kâ'biyye'nin kızı Lübnâ çıktı ve görür görmez ona âşık oldu. Bir müddet sonra Kays duygularını Lübnâ'ya anlatınca onun da aynı duyguları taşıdığını öğrendi. O günden sonra Kays, Lübnâ ile ilgili şiirler söylemeye, bu şiirler her tarafa yayılıp dilden dile dolaşmaya başladı. Kays, Lübnâ ile evlenmek isteyince babası şiddetle karşı çıktı. Bunun üzerine Kays Hz. Hüseyin'e giderek yardımcı olmasını rica etti ve Hz. Hüseyin iki gencin evlenmesini sağladı.

Anne ve babası, çocukları olmadığını bahane ederek eşini boşaması için Kays'a baskı yaptılar. Neticede evlilik sona erdiyse de Kays'ın aşkı iyice alevlendi, Lübnâ'nın başkasiyle evlenmesi onu daha da etkiledi ve aşkını anlatan şiirler söylemeye başladı. Bir seyahat sırasında Lübnâ'ya benzeyen ve aynı adı taşıyan Fezâre kabilesine mensup bir kıza evlendi; ancak ilk eşini unutamadığından huzura kavuşamadı. Kays'ın Lübnâ ile tekrar evlendiği, bu evlilikten önce veya sonra öldüğü şeklinde çelişkili rivayetler vardır. Ondan önce ölen Lübnâ'nın kabri başında bir şiir söylediği, burada kendinden geçtiği, baygın vaziyette evine getirildiği, kendine gelemeden vefat ettiği ve Lübnâ'nın yanına defnedildiği de rivayet edilmektedir (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, IX, 210; Kütübî, III, 208). Tâhâ Hüseyin, bu hikâyenin Cemîl-Buseyne ve Mecnûn-Leylâ hikâyeleri gibi tamamen hayal mahsulü olmadığını, konusunu gerçek hayattan aldığı için insanî yönünün ağır bastığını, akıl ve mantık örgüsünün güçlü olduğunu ifade eder (*Hadîşü'l-erbi'â*, I, 204-216).

Cemîl ve Kays b. Mülevvah (Mecnûn) gibi Emevî devrinin platonik (uzrî) aşkı terennüm eden en meşhur şairlerinden olan Kays b. Zerîh'in şiirlerinin hemen hemen tamamı Lübnâ'ya dairdir. Kolay anlaşılır ve sağlam yapılı olan şiirleri aşk ateşiyle yanan bir gönülden yükselen feryatlar, ince anlam ve derin duygular taşır. İsimleriyle şiirlerindeki vezin-kafiye benzerliği, Lübnâ ve Leylâ isimlerinin yer değiştirilmesi veya intihal sebebiyle Kays'ın birçok beyit ve kıtası Mecnûn'a nisbet edilmiştir (Ebû Ali el-Kâfî, I, 136-137; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, IX, 185, 208, 213).

Edebiyat kitaplarıyla biyografi ve antolojilerde bazı kıta ve beyitlerine rastlanan Kays'ın divanı zamanımıza tam olarak ulaşmamıştır. Divanın Berlin (nr. 7519/

1) ve Manchester'deki (nr. 445/3) yazmaları sadece bazı şiirlerini kapsar. Şairin uzun bir kasidesi, Ebû Abdullah Muhammed er-Râşidî el-Emevî'nin *Kitâbü't-Taşrih fi şerhi kaşidet(ey) Küseyyir ve İbn Zerîh* adlı eserinde (Escorial Library, nr. 1409) şerhedilmiştir. *Ahsenü mâ yemilü min aḥbâri'l-Kayseyr* ve *Cemîl* adlı anonim eserde (Cambridge, nr. 14) ona dair bazı haber ve şiirler yer alır. Çeşitli kaynaklarda bulunan şiirleri Hüseyin Nassâr (baskı yeri yok, 1379/1960), Emîl Bedî' Ya'kûb (Beyrut 1414/1993) ve Yûsuf İd (*Divânü'l-ʿuzriyyin* içinde, Beyrut 1413/1992, s. 367-413) tarafından neşredilmiştir. Kays b. Zerîh hakkında Abdülmecîd ed-Desûkî ve Hüseyin Nassâr birer çalışma yapmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Kays b. Zerîh, *Divân* (nşr. Emîl Bedî' Ya'kûb), Beyrut 1414/1993, neşredenin girişi, s. 9-24; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'ara* (de Goeje), s. 399-400; Ebû Ali el-Kâfî, *el-Emâli*, Kahire 1344/1926, I, 136-137; II, 75-77; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eḡânî*, IX, 174-213; Âmidî, *el-Mü'telif*, s. 120; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 204-208; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, I, 182; Dâvûd-i Antakî, *Tezginü'l-esvâk*, Beyrut 1986, I, 83-96; Ahmed Ferid Rifâî, *ʿAsrû'l-Me'mûn*, Kahire 1928, II, 152-163; Brockelmann, *GAL*, I, 43; *Suppl.*, I, 81; Abdülmecîd ed-Desûkî, *Kays ve Lübnâ*, Beyrut 1948; Tâhâ Hüseyin, *Ḥadîşü'l-erbi'â*, Kahire 1962, I, 204-216; Şevki Dayf, *Târihu'l-edeb*, II, 364-367; Hüseyin Nassâr, *Kays ve Lübnâ şî'r ve dirâse*, Kahire 1963; Sezgin, *GAS* (Ar.), II/3, s. 157-158; Ömer Ferruh, *Târihu'l-edeb*, I, 424-427; C. Zeydân, *Âdâb*, I, 291-292; Seyyid Hasan Kurûn, "Fî Ḥâşiyeti'l-Emîr", *ME*, LVI/12 (1984), s. 1947-1954.

HÜSEYİN TURAL

KAYSÂRİYYE

(القيسارية)

Arap İslâm dünyasında dükkân, atölye, depo gibi satış ve imalât yerlerinin bir arada bulunduğu, genellikle üstü kapalı revaklı binalar, pazar yeri ve çarşı (bk. BEDESTEN).

KAYSER

(قيصر)

Araplar'ın Roma ve Bizans imparatorları için kullandıkları unvan.

Aslı Grekçe *kaîsar* olan kelimenin Arapça'ya oldukça erken bir dönemde Ârâmîce yoluyla girdiği ileri sürülmektedir (Fraenkel, s. 278 vd.). İslâmîyet'in ortaya çıkışı

sırasında Araplar Bizans imparatoruna **kayser** dedikleri gibi Sâsânî hükümdarları için *kisrâ*, Habeş hükümdarları için *necâşi* ve Mısır genel valisi için *mukavkıs* unvanını kullanıyorlardı.

Araplar'ın, İslâm'ın doğuşundan yüzyıllarca öncesinden beri *kayser* unvanını Roma ve daha çok Bizans imparatorları için kullandıkları bilinmektedir. Milâttan sonra VI. yüzyıl başlarında Bizans imparatoru, müttefikî Gassânî emirini (phylarkhos) yüksek bir şeref unvanı olan *patrikios* ile (Ar. *bitrîk*) onurlandırmış, emir, kayserin vasalı olan bir kral sıfatıyla taç giymiş, böylece *kayser*, Gassânîler'in ve Kuzeybatı Arabistan'daki bütün halkın en yüksek hükümdarı olarak kabul edilmişti. Bu dönemde Lahmîler ve Arabistan'ın kuzeydoğusundaki halk da Sâsânî hükümdarlarını en yüksek hâkim diye görmekteydiler. Câhiliye devri Arap şairi İmrûülkays ve daha sonraki şairler *kayser* ve *kisrâ* kelimelerini güç ve servet sembolü olarak kullanmışlardır.

Siyer, hadis, tefsir kitaplarında ve çoğunlukla tarih kaynaklarında *kayser* kelimesi özel isim gibi yer almıştır. Meselâ Hz. Peygamber, Ebû Bekir ve Ömer zamanında yaşayan Bizans İmparatoru Herakleios'tan kendi ismi Hırakl'in yanı sıra "kayser, melikü'r-Rûm, azîmü'r-Rûm" şeklinde bahsedilmiştir. İslâm tarihi kaynaklarında *kayser* yerine *melikü'r-Rûm* ifadesinin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Taberî (*Târih*, III, 1234), 223'te (838) Zibatra'ya saldıran Bizans İmparatoru Theophilos'tan Tûfil b. Mihâil sâhibü'r-Rûm veya *melikü'r-Rûm* diye söz etmiş, İbnü'l-Esir (*el-Kâmil*, X, 65), Malazgirt Savaşı'ndan bahsederken Bizans İmparatoru IV. Romanos'u *Armânûs melikü'r-Rûm* diye zikretmiştir. İbn Sa'd (*eṭ-Tabakât*, I, 75, 78), Hz. Muhammed'in büyük dedesi Hişâm b. Abdümenâf'ın Suriye'ye giden Mekkelî tâcirlerin güvenliğini sağlamak için kayserden bir geçiş mektubu aldığını söyler. Kaynaklarda, Resûl-i Ekrem'in, Dihye b. Halîfe el-Kelbî eliyle Busrâ valisine İmparator Herakleios'a verilmek üzere bir mektup gönderdiği, imparatorun yeni peygamber hakkında sorular sorduğu ve Sâsânî hükümdarının aksine İslâm'a temayül gösterdiği, fakat tebaasından çekindiği için yeni dini kabul etmediği kaydedilmektedir (bk. DİHYE b. HALİFE). Buhârî ("Tefsir", 66/2) ve İbn Mâce'de ("Züh'd", 11), Hz. Ömer'in Resûl-i Ekrem'in mütevazi hayatını *kisrâ* ve *kay-*